

Enric Lluch i Martín (Barcelona 1928-2012). Professor de geografia i editor¹

Pau Alegre i Nadal

Universitat Autònoma de Barcelona

pau.alegre@uab.cat

“Lluch, Lluch, defensor de causes perdidas!”, li va etzibar l’*hermano* que el va enxampar al pati del col·legi de Vilassar de Mar penjant un pasquí en el qual denunciava la invasió feixista d’Abissínia beneïda per Pius XI. Ho va rememorar, molts anys després, l’historiador Albert Balcells en el repàs del currículum de Lluch, durant l’acte de lliurament del Premi Fuster i Rabés que li va atorgar (1987) el Col·legi de Llicenciats en Lletres i Ciències per la seva excel·lència docent al servei del país. L’anècdota ve a tomb, perquè es pot afegir a les que avui mateix desgranava Enric Lluch i Galera, en el parlament que ha pronunciat durant l’acte de comiat de les despulles del pare, per a remarcar el seu perfil fora del “normal”. Així mateix, és una mostra precoç de l’activisme científic, social i cultural, desplegat tossudament per Lluch fins que les forces li van dir prou.

Tanmateix, ¿la intencionalitat del mural va ser per a defensar una “causa perduda”? Des d’aquell 1936 fatídic –el famul acusador seria assassinat pocs mesos després– el país, i el món sencer, ha passat per tot tipus de vicissituds, anàvem a dir de *causalitats*, de relacions de causa i efecte, tràgiques i sortoses, fins a formar una floca inextricable, dialèctica. On són les causes i els efectes? És per això que la trajectòria vital d’Enric Lluch i Martín no es pot descontextualitzar dels anants i vinents col·lectius, els de casa i els d’arreu, perquè s’hi va abocar per a comprendre’ls i redreçar-los en el possible.

1. Semblança d’Enric Lluch, publicada a l’Obrador Obert, el butlletí digital de la Societat Catalana de Geografia, el 5 de desembre de 2012.

Acabada la Guerra Civil, el pare Lluch, tècnic i emprenedor tèxtil, va trobar feina a Vilada, a la fàbrica dels Ferrers, lloc en el qual va instal·lar i alimentar la família un parell d'anys. Enric Lluch, des de llavors, va sentir un afecte especial pel Berguedà i, anys després, hi va fer estades molt sovintejades, fins al punt de participar activament en les tasques de l'Àmbit de Recerques del Berguedà. Però no ens precipitem. De retorn a Vilassar, i a cavall de Barcelona, va cursar estudis de peritatge tèxtil durant els negres anys de postguerra, sense gaire convicció, més aviat com una imposició per ajudar el negoci familiar.

Ocupat de ple en la fabriqueta d'Horta –hi cobria el torn de nit–, va iniciar els estudis de Filosofia i Lletres a començament dels anys cinquanta. La coordinació efectiva de les dues activitats era cansada i difícil. Acabar el torn, rentar-se, canviar-se, per plantar-se a la plaça de la Universitat en tramvia a les vuit del matí, era gairebé missió impossible. El mateix Enric ens havia contat l'esbrancada monumental que li va clavar en Salvador Llobet el dia que va gosar entrar a la seva classe un cop iniciada. Una vegada aclarida la causa de la vulneració de les regles acadèmiques, Llobet li va permetre l'entrada a l'aula quan li convingués i li dedicà un afecte inestroncable. Fruit d'aquesta bona sintonia és, potser, el pas d'Enric Lluch pel seminari de geografia animat per Lluís Solé Sabarís a la delegació barcelonina de l'Institut Juan Sebastian Elcano (CSIC), gresol indiscutible de la geografia científica catalana universitària als mateixos anys cinquanta.

D'altra banda, el mestratge rebut de Jaume Vicens Vives i la simbiosi amb el seu germà Ernest, el van apropar als estudis d'història i, de retruc, li van proporcionar un coneixement aprofundit de la realitat catalana a l'hora de la transició econòmica de l'autarquia al *desarrollismo*. Justament, el tema estudiat en la seva tesi de llicenciatura va versar sobre un procés de desenvolupament econòmic similar, sense transformació política: les activitats capitalistes dels traginers de Copons a les acaballes de l'Antic Règim espanyol. Un tema, tot sigui dit de passada, ben avingut amb la geografia històrica. L'etapa de formació pròpiament dita a la Universitat de Barcelona, amb la història com a domini de recerca principal, però amb detallades incursions en l'estudi de la llengua i la literatura catalanes, va anar de costat amb el pas pels Estudis Universitaris Catalans (1951-54), la institució clandestina animada per Ferran Soldevila, i culminada amb l'estada d'un any a la Universitat de Liverpool (1959-60) com a lector d'espanyol i de català. Tot això li va permetre establir una munió d'amistats i coneixences, les quals li facilitaren l'accés professional al món editorial barceloní.

Certament, els anys cinquanta havien girat completament els horitzons intel·lectuals i professionals d'Enric Lluch en relegar l'autodidàctica pel coneixement reglat, i passar d'operari tèxtil a mestre de nois i noies. Efectivament, la condició de llicenciat universitari el va portar a exercir la docència a l'escola Costa i Llobera, on es va implicar a fons amb els moviments de renovació pedagògica que fermentaven sota l'anquilosament de l'escola franquista. El

suport a l'obra de la institució Rosa Sensat va ser molt considerable i va impulsar decididament l'Escola d'Estiu de mestres de Catalunya. També durant la primera meitat dels anys seixanta, va iniciar-se com a docent universitari, d'ajudant de la càtedra de geografia de la Universitat de Barcelona, una plaça fantasmal i mal retribuïda, de la qual seria foragitat arran dels fets de la Caputxinada (març de 1966).

Tot amb tot, la pluriocupació s'imposava. A més a més de les tasques purament docents, Enric Lluch va desplegar les seves capacitats organitzatives i persuasives en el domini de l'edició de llibres. Va treballar per a editorials diverses en relació amb actualitzacions i adaptacions d'enciclopèdies, diccionaris i manuals. Forma part de jurats dels premis a la Nit de Santa Llúcia, escriu pròlegs, col·labora a *Serra d'Or*, assessora treballs en curs... De tota manera, el resultat més resplendent d'aquesta vessant professional va ser la fundació de l'editorial Oikos-Tau, amb el seu germà Ernest i l'impressor i cosí Jordi Garcia de Vilassar. En el camp de la geografia universitària, aquesta editorial va ser capdavantera en la incorporació de títols de prestigi internacional al castellà i va ser un referent per als estudis de geografia arreu de l'Estat espanyol. El disseny i l'engegada de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, tasques en les quals va intervenir decisivament de conjunt amb Jordi Carbonell i Max Cahner i Garcia, hauria estat un altra fita emblemàtica, de no haver estat pel fiasco empresarial prou conegut, el qual va ocasionar la sortida de Lluch d'un projecte que havia acaronat decididament.

Hi ha qui enfila la dècada dels setanta a partir de l'any seixanta-vuit. Altres esperen fins a la crisi econòmica de l'any setanta-tres. Tant se val una o altra data. Però en la contextualització de l'obra d'Enric Lluch, paga la pena quedar-se amb la primera. En efecte, amb la subsistència de la família en perill, li truca un dia, abans de l'estiu d'aquell any de revulsius mundials, en Ricard Salvat, bon amic seu, com tants d'altres, per posar-lo sobre la pista de la propera fundació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i l'avis que han pensat amb ell com a professor de geografia a la llicenciatura de Filosofia i Lletres. El projecte va tirar endavant amb l'aquiescència activa de Frederic Udina, qui va fer ulls clucs a l'expulsió de la universitat que pesava sobre Lluch, així com amb molts altres professors. El contracte va concretar-se en encàrrecs de curs, els quals s'allargarien fins a la jubilació.

L'any seixanta-vuit també és el de l'afermament de l'activitat de recerca de Lluch en relació amb la divisió territorial de Catalunya, plantejada, d'entrada, dintre dels corrents empiristes d'ús a l'època, és a dir, la delimitació d'àrees funcionals d'intercanvi de béns i prestació de serveis. Els seminaris mantinguts sota la direcció de Pau Vila i Lluís Solé Sabarís –els pilars del pont estès entre els geògrafs catalans d'abans de la guerra i les noves generacions–, sessions de les quals Lluch va fer de secretari diligent, juntament amb la recepció de les obres punteres dels nous corrents geogràfics oberts a les universitats angloamericanes durant els anys seixanta, el van decidir per aquesta especialització te-

màtica. El Grup d'Estudis Territorials, finançat pel Servei d'Estudis de Banca Catalana, i en el qual va saber integrar Pilar Riera, Joan Soler i Riber i Eugeni Giral, va portar a terme la primera recerca completa en aquell topant entre 1968 i 1973, d'antuvi aplicada –ai! la geografia aplicada– a la regió de Girona, i ampliada després a tot Catalunya, quan Lluch ja s'havia desdit del context metodològic del treball, amb la participació d'altres investigadors universitaris de la UAB (1977-1983).

En fi, l'any 1968 és significatiu en la trajectòria d'Enric Lluch per la seva incorporació a la Junta de Govern de la Societat Catalana de Geografia, una altra conseqüència dels seminaris amb Vila i Solé. Naturalment, no s'hi va afegir per a escalfar cadira. De conjunt amb Lluís Casassas i sota la direcció de Solé, va posar al dia l'entitat, tant en l'ordre de la gestió com en el de la programació acadèmica d'activitats.

L'ensopegada amb la crisi petrolera i de creixement de 1973-74, i dels conseqüents retalls de subvencions per a la recerca aplicada i de restrenyiments en el negoci editorial, el qual Lluch no havia pas abandonat, va coincidir amb l'acabament ignominiós del franquisme. També va significar el final de la paradoxa de la UAB, una universitat en la qual es va procurar de superar l'enquistament universitari tradicional mitjançant l'autogestió del professorat, personal d'administració i alumnes. Es volia que la contractació indefinida suplantés els sistema d'oposicions per a l'accés a les places docents. Així mateix, s'hi cercaven fórmules creatives per a dinamitzar la docència i la recerca. El macrodepartament de Ciències Socials, animat per Enric Lluch, en va ser una de les experiències més vistents. S'hi van aplegar professors d'especialitats ben diverses: d'economia, de sociologia, de ciències polítiques... i, naturalment, de geografia. Però, la imposició dels compartiments estancs dels departaments i les facultats, va malbaratar l'oportunitat de provar l'efectivitat d'aquesta proposta transversal inèdita.

Hem d'entendre la creació del departament de Geografia de la UAB a la facultat de Lletres, l'any 1974, com un epígon d'aquell macrodepartament. Hi van continuar diversos professors compromesos amb el projecte fallit, com Juli Busquets, Jordi Borja o Àngels Pascual, entre d'altres, els quals haurien pogut adscriure's al nou departament de Sociologia de la Facultat de Ciències Econòmiques. Només va ser un pal·liatiu per sortir del pas. Lluch no va acabar mai de digerir-lo del tot. Posem per cas, anys a venir encara maldaria, sense èxit, per aconseguir el trasllat del departament de Geografia a la Facultat de Ciències Polítiques.

¿Fins a quin punt va influir aquest context amb el seu refús, manifest a partir de mitjans dels setanta, de la recerca acadèmica convencional i a l'escalafó tradicional? La resposta que ens endúiem quan li demanàvem consell per a la tesi doctoral en pot ser una metàfora: "si no vas per millorar *Catalunya dins l'Espanya moderna*, no paga la pena ni aixecar el llapis". El dictador se n'anava a la eternitat afusellant, tal com havia arrabassat el poder. I les esperances de

temps renovats no avançaven amb els nous governants, els quals no passaven de ser els vells amb vestits renovats. Per acabar-ho d'adobar, els anys turbulents de la Transició, com hem dit, se solaparen amb l'aigüalment de la paradoxa de la UAB. En aquest context, el record d'un Enric Lluch trinxat pel dolor i la indignació, en rebre la notícia de l'assassinat d'Oriol Solé Sugranyes, a qui havia tingut a classe a Costa i Llobera, ens perdura inesborrable a la memòria.

Desencís? Una altra "causa perduda"? ¿Aclapament per la contundència de les explicacions territorials d'un Vilar, o d'un Harvey, d'un Castells o d'un Indovina? Allò de cert, tanmateix, és que no va abandonar la nau del seu –malgrat tot– departament. Després de coordinar-lo eficaçment durant dos anys reglamentaris (1974-76), es va desentendre de la seva gestió quotidiana per a compaginar la docència que li tocava amb els treballs editorials, en el benentès, però, que no va abandonar res a la deriva. L'Enric sempre va estar disposat a ajudar i participar en el que convingués, en situacions crítiques i en ocasions trivials, a les verdes i a les madures, en la mida de les seves possibilitats, i més i tot encara. Volem deixar constància, en especial, del paper dirigent que va tenir per a encarrilar la docència del segon cicle de geografia a la UAB, concedit el 1977, per mitjà de treballs pràctics informats des de diverses assignatures, unes pràctiques que li rememoraven les que havia cursat, molts anys abans, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó sota la direcció de Vicens Vives. De la perseverança i la cura en la conservació i ampliació de la Biblioteca d'Humanitats i de la col·lecció de revistes, en especial, una eina fonamental per a la recerca i la docència dels professors de la UAB i de tots aquells que hi han fet cap. Així mateix, per la tossuderia –altra paraula clau del parlament d'avui del seu fill– en demanar, any rere any, docència al Col·legi Universitari de Girona, un encàrrec que complíem ben de gust tots els membres del departament, però que fatigava al més animat. I el darrer, i no pas l'últim dels serveis prestats al departament de la UAB: les gestions per al nomenament de Pau Vila com a doctor *Honoris Causa* i l'organització de l'acte d'investidura celebrat a Sabadell a les darreries de 1979.

Durant la segona meitat dels anys setanta culmina la publicació d'*Ictineu. Diccionari de les Ciències de la societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*, efectuat amb Francesc Artal, Pere Gabriel i Francesc Roca, en la línia indicada d'integració del coneixement del territori en el conjunt de les ciències socials. Dirigeix l'enciclopèdia *Geografía de la sociedad humana*, en vuit volums, veritables finestres obertes al coneixement de les grans regions del món durant el període central del segle vint. I inicia la recopilació de materials per als volums dedicats, d'una banda, a la gènesi de la divisió territorial proposada el 1933 i aplicada el 1936, i a les propostes de divisió posteriors, obres les quals es van publicar a mitjans dels anys vuitanta. Així mateix, tampoc no va abdicar de la seva empena incontestable per a dinamitzar projectes socials i culturals. El seu paper en els treballs de l'Àmbit VIII d'Ordenació del Territori del Congrés de Cultura Catalana (CCC) va ser decisiu per a mantenir viu l'interès per les

trobades temàtiques celebrades a localitats d'arreu del país durant els anys 1976 i 1977. Podia trobar amics, coneguts i saludats arreu de Catalunya. Una empena que no es va aturar en l'acte de clausura d'aquell àmbit del CCC, celebrat a Tortosa l'octubre del darrer any, sinó que va tenir continuïtat en la fundació i organització de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Manuel de Solà-Morales –altre animador crucial de la SCOT– i ell mateix en van ser els primers presidents.

A la segona meitat dels anys vuitanta va començar a rebre distincions i reconeixements per l'obra efectuada. A més a més del Premi Fuster i Rabés, ja esmentat, va rebre la medalla d'or de la UAB per la seva contribució als valors cívics com a redactor del *Manifest Democràtic* de la UAB (1973). Per sobre de tot, però, la seva designació com a membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans va fer justícia a la seva dedicació constant i incansable a la cultura catalana. Però no era home de dormir en els llorers. Quan ja se li acostava la jubilació, va acceptar tornar a dirigir el departament de Geografia (1991-92), immersit aleshores en un procés de canvi de Pla d'estudis, per a actuar d'àrbitre equilibrador i irrecusable de les diverses orientacions de la geografia que havien crescut en el col·lectiu de professors. Prejubilat poc després, va perllongar encara la tasca docent com a professor emèrit, bo impartint diversos seminaris sobre la divisió territorial de Catalunya. En aquest mateix context temàtic, va participar activament en els treballs de la Comissió Roca del Parlament de Catalunya l'any 2000. L'octubre del mateix any rebia el Premi Jaume Vicens Vives de la Generalitat de Catalunya a l'excel·lència docent universitària.

I, després...

S'enduien veus d'infants
el sol que jo mirava.
Tota la llum d'estiu
se'm feia enyor de somni.

El rellotge, al blanc mur,
diu com se'n va la tarda.
S'encalma un vent suau
pels camins del capvespre.²

2. Poema de Salvador Espriu, del cicle de *Cançons de la roda del temps*, que figurava al recordatori distribuït a les exèquies.